

PLOVOUCÍ VOKÁLY, PRAZDNÁ JÁDRA A JINÉ FONOLOGICKÉ OBJEKTY

Markéta Ziková (zikova@phil.muni.cz)
ÚČJ FF MU, Brno

Člověk - jazyk - komunikace, České Budějovice, 20. 9. 2007

1. Cíle

a) vysvětlit, proč paradigma *dělání* vypadá na první pohled jinak než ostatní paradigmata
Proč má *dělání* jen konsonantické koncovky?

b) podat konzistentní analýzu derivace fonologické struktury pádových forem
Jak je v lexikonu reprezentována forma pádových koncovek?

c) uvést nezávislé argumenty ve prospěch autosegmentální fonologie (CVCV)
**Slabičná struktura je součástí lexikální reprezentace morfémů.
Existují slabičné konstituenty bez segmentu a naopak i segmenty bez konstituentu.**

2. Data

(1) Paradigma *dělání* vs. ostatní neutrální paradigmata

	singulár			plurál		
Nom/Acc	dělání	moř-e	měst-o	dělání	moř-e	měst-a
Gen	dělání	moř-e	měst-a	dělání	moř-í	měst-Ø
Dat	dělání	moř-i	měst-u	dělání-m	moř-ím	měst-ům
Loc	dělání	moř-i	měst-u/ě	dělání-ch	moř-ích	měst-ech/ích/ách
Ins	dělání-m	moř-em	měst-em	dělání-mi	moř-i	měst-y

a) v paradigmatu *dělání* se objevují jen 4 pozitivní koncovky, všechny se strukturou: -C

b) v ostatních paradigmatech jsou koncovky obsahující C vždy složené: -VC nebo -VVC

c) žádné z paradigmat neobsahuje méně 3 rozdílné vokalické koncovky

Proč v paradigmatu *dělání* chybí koncovky, které začínají na vokály?

3. Proč *-í* v *dělán*í není koncovka?

- (2) Paradigma *dělán*í: jednoduchá koncovka *-í* + složené koncovky

Nom/Acc	dělán-í	dělán-í
Gen	dělán-í	dělán-í
Dat	dělán-í	dělán-ím
Loc	dělán-í	dělán-ích
Ins	dělán-ím	dělán-ími

Argument 1

Je-li *-í* koncovka, pak v paradigmatu *dělán*í existuje rozsáhlý synkretismus pádových forem, který nemá obdobu nikde jinde v deklinaci

→ 12 paradigm. buňkám (6 pádů x 2 čísla) odpovídají jen 3 různé formy

Argument 2

Synkretismus, který predikuje (2) je velmi podezřelý

- (3) Typy synkretismu predikované (2)

LocSg = NomSg: nikde jinde v deklinaci (ani v jiných slov. jazycích)

GenPl = NomPl: nikde jinde v deklinaci (ani v jiných slov. jazycích)

- (4) LocSg ≠ NomSg, GenPl ≠ NomPl

	hrad [Masc]	stroj [Masc]	žena [Fem]	růže [Fem]	město [Neu]	moře [Neu]
NomSg	hrad-Ø	stroj-Ø	žen-a	růž-e	měst-o	moř-e
LocSg	hrad-u/ě	stroj-i	žen-ě	růž-i	měst-u/ě	moř-i
NomPl	hrad-y	stroj-e	žen-y	růž-e	měst-a	moř-e
GenPl	hrad-ů	stroj-ů	žen-Ø	růž-í/Ø	měst-Ø	moř-í

4. Co je *-í*, když ne koncovka?

Jména, která patří k deklinaci *dělán*í – 3 okruhy, všechna jsou neutra:

(5)	PP-nominalizace	V-nominalizace	kolektiva
	pří-moř-í by-√sea-noun	děl-á-n-í √make-th-part-noun	lan-ov-í √rope-adj-noun

Jakou porci morfosyntaktické struktury *-í* realizuje?

Rod: neutrum

Mass/count: deriváty z PP jsou count, ostatní jména jsou mass

Sufix *-í* nemá nic společného s pádem, ale s rodem a mass/count rysy.

5. Nula od nuly pojde

Když *-í* není koncovka, znamená to, že paradigma *dělání* má strukturu jako v (6)?

(6) Paradigma *dělání*: samé nuly

Nom/Acc	dělání-Ø	dělání-Ø
Gen	dělání-Ø	dělání-Ø
Dat	dělání-Ø	dělání-m
Loc	dělání-Ø	dělání-ch
Ins	dělání-m	dělání-mi

Jestliže je 8 buněk paradigmatu obsazeno nulovým morfémem, pak jsme tam, kde jsme byli
→ stejné typy krajně podezřelých synkretismů jako v (3)

6. Paradigma *dělání*: morfologická a fonologická struktura

Návrh řešení synkretického problému:

1. paradigma *dělání* má stejnou morf. strukturu jako ostatní paradigmata, je derivováno i pomocí stejných fonologických pravidel jako ona

2. čím se od ostatních paradigmat liší je to, že jeho kmeny končí na vokál

3. fonologie zabraňuje vokálům stojícím na začátku pádových koncovek v tom, aby se foneticky realizovaly

(7) Paradigma *dělání*: morfologická struktura

	SG	PL
Nom	dělání-V	dělání-V
Acc	dělání-V	dělání-V
Gen	dělání-V	dělání-V
Dat	dělání-V	dělání-Vm
Loc	dělání-V	dělání-Vch
Ins	dělání-Vm	dělání-Vmi

Pozitivní důkaz, jak vypadají koncovkové vokály, neexistuje – proto symbol V.
Nicméně:

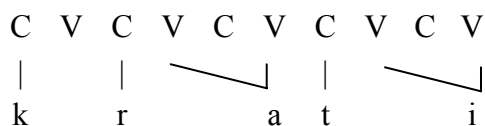
1. v paradigmatu musejí být alespoň tři odlišné koncovkové vokály
2. identita vokálů by mohla být rekonstruována na základě dialektů (srov. formy jako GenSg/NomPl *staveňa* nebo DatSg *pěří*)
3. alternativně lze uvažovat o nulové koncovce buď v Nom/AccSg, nebo v GenPl

7. Nejschůdnější cesta od *dělání-V* k [Ýgrá.k] vede přes CVCV

CVCV = generativní fonologický model (Lowenstamm 1996, Scheer 2004)

Vztahy mezi slabičnou rovinou (CVCV) a segmentální rovinou reprezentace fonologické struktury nemusejí být izomorfní: prázdná slabičná jádra, plovoucí segmenty, segmenty asociované simultánně s více slabičnými konstituenty.

(8) Reprezentace fonologické struktury 3Sg *krátí*

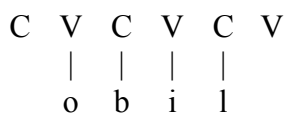

1. CV = min. slabičná jednotka (přítomnost C implikuje přítomnost V, a *vice versa*).

2. a tedy: slabičná struktura každého morfému začíná na C (prázdné nebo plné) a končí na V (prázdné nebo plné)

3. slabičná struktura je součástí lexikální reprezentace morfémů → během derivace ve fonologickém komponentu se projektuje

(9) Lexikální reprezentace √OBIL

Foneticky se realizovat = být asociován se slabičnou rovinou. Jen segmenty, které jsou spojeny se slabičnými konstituenty, jsou slyšet.

7.1 Alternace $e \sim \emptyset$

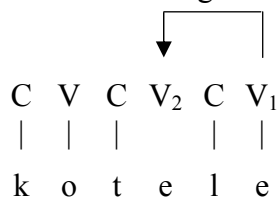
V češtině (stejně jako v jiných slovan. jazycích) existují alternace typu $V \sim \emptyset$ (čeština: $V = e$)
 Analýza v CVCV: alternující vokály jsou lexikálně plovoucími segmenty; distribuce alternant závisí na **řízení** (Government):

→ následuje-li prázdné jádro, plovoucí e se asociuje se svým jádrem → **prázdná jádra neřídí**; (10)c

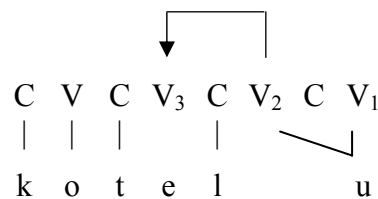
→ následuje-li plné jádro, plovoucí e zůstává plovoucí → **plná jádra řídí**; (10)a,b

(10) Derivace $e \sim \emptyset$: $\sqrt{KOT\emptyset L}$

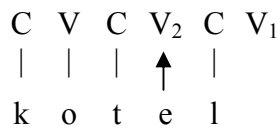
a. kot \emptyset -e GenSg

b. kot \emptyset -ů GenPl

c. kotel- \emptyset NomSg

V (10)a,b je jádro za alternující pozicí obsazeno koncovkovým vokálem → **koncovkový vokál se asociuje s prázdným jádrem na konci předcházejícího morfému**

7.2 Lexikální reprezentace pádových koncovek

Protože v kontextu pádových koncovek, které začínají na krátký nebo dlouhý vokál, se vždy objevuje nulová alternanta, znamená to, že iniciální vokály mají následující reprezentaci:

1. krátké vokály: lexikálně plovoucí segmenty bez vlastního jádra → aby se foneticky realizovaly, potřebují cizí prázdné jádro, s nímž by se asociovaly

2. dlouhé vokály: lexikálně jsou asociovány s vlastním jádrem a zároveň specifikovány, aby expandovaly → aby se realizovaly jako dlouhé, potřebují cizí prázdné jádro

Oba typy koncovkových vokálů potřebují ke své fonetické realizaci kmen, který končí na prázdné jádro.

Krátké vokály jsou lexikálně reprezentovány jako plovoucí vokály, dlouhé koncovkové vokály jako vokály asociované s V. Oba typy mají akutní potřebu asociovat se s prázdným jádrem na konci předcházejícího morfému.

(11) Lexikální reprezentace pádových koncovek: krátké vokály vs. dlouhé vokály

a. -em [InsSg]

C	V
e	m

b. -ím [DatPl]

C	V	C	V
i	m		

(12) Derivace pádových forem – koncovkové vokály jsou slyšet

a. moř-em [InsSg]

C	V	C	V	-	C	V
m	o	ř	i		e	m
		kořen				InsSg

b. moř-ím [DatPl]

C	V	C	V	-	C	V	C	V
m	o	ř	i		i	m		
		kořen				DatPl		

V paradigmatu *dělání* se iniciální koncovkové vokály foneticky nerealizují kvůli sufixu -í: není za ním žádné prázdné jádro.

Proto se jednoduché koncovky (tvořené pouze vokálem) foneticky nerealizují vůbec a u koncovek složených z lexikálně plovoucího vokálu plus dalších asociovaných segmentů, se realizují jen tyto segmenty.

(13) Koncovkové vokály nejsou slyšet: dělání-Vm [InsSg]

C	V	C	V	C	V	C	V	C	V	-	C	V
d	ě	l	a	n	i	i	m				V	m

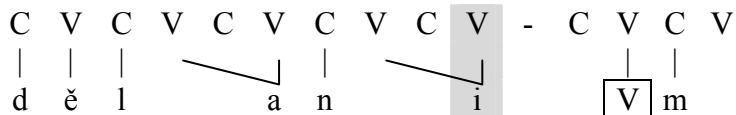
Predikce: dlouhé vokály se nemají kam větvit → měly by se realizovat jako krátké
 Skutečnost: nikde v paradigmatu *dělání* nejsou slyšet krátké vokály

Všechny koncovky v paradigmatu *dělání* začínají na plovoucí vokály.

7.3 Alomorfie

Otázka: Je tvrzení, že všechny koncovky v paradigmatu *dělání* začínají na plovoucí vokál věrohodné, když v DatPl ostatní neutrální paradigmata mají dlouhý vokál? *měst-ům, moř-ím*

(14) Koncovkové vokály se nikdy nerealizují jako krátké: *[CráV] [DatPl]

Ano, protože:

1. DatPl má také alomorf s krátkým vokálem: *-em* v paradigmatu *kost*
2. InsPl má formu *-mi* → paradigma *dělání* je smíšené z neutrálních a femininních koncovek → *-mi* realizuje InsPl u všech fem. paradigmat

V Ziková & Caha (2007) ukazujeme, že jen minimum pádových koncovek je vázáno na rod.

8. Příběh *rodea*

Predikce navrženého modelu: končí-li kořen na vokál, pak se v jeho kontextu nikdy nerealizují koncovky s krátkými vokály.

(15) *Rodeo* a *město*: dvě neutra se stejnými koncovkami

	SG		PL	
Nom/Acc	rode-o	měst-o	rode-a	měst-a
Gen	rode-a	měst-a	rode-í	měst-Ø
Dat	rode-u	měst-u	rode-ům	měst-ům
Loc	rode-u	měst-u	rode-ech	měst-ech
Ins	rode-em	měst-em	rode-y	měst-y

1. Neutra jako *kakao*, *duo*, *rodeo*, *video*, *stereo* mají krátké koncovky, i když kořen končí na vokál.
2. Mají stejné pádové formy jako hlavní neutrální paradigma *město*. Jediný rozdíl je v GenPl: *-í* vs. *-Ø*

Navrhuji toto vysvětlení:

Finální *o* je součástí přejatého kořene, je interpretováno jako koncovka NomSg *-o*.

Reinterpretace finálního *o* vede k vytvoření prázdného jádra, proto se plovoucí vokály krátkých koncovek normálně foneticky realizují.

(16) √RODEO: reinterpretace finálního vokálu kořene

C	V	C	V	C	V
r	o	d	e	o	

→

Tato analýza také vysvětluje alomorfii v GenPl

Otázka: Proč není GenPl **rode-Ø*, když je *měst-Ø*?

Odpověď: Důvodem je prázdný řetězec CV na konci slova → slova nemohou končit na prázdné CV

(17) GenPl **rode*

C	V	C	V	C	V
r	o	d	e		

Hlavní rozdíl mezi *dělání* a *rodeo*:

finální vokál je (*rodeo*) vs. finální vokál není (*dělání*) interpretován jako koncovka.

Otázka: Co rozhoduje o tom, zda je finální vokál interpretován jako koncovka?

Odpověď: To, zda je identický s koncovkou NomSg u hlavních paradigmat všech rodů, tj. *žena* a *město*.

(18) Reinterpretace koncových vokálů

a, o	jiné vokály
impresáριο → impresári-o	emu → *em-u
duo → du-o	šodó → *šod-ó
idea → ide-a	brandy → *brand-y

Emu, *šodó* a *brandy* se ale chovají jinak než *dělání* → nemají žádné koncovky, ani ty, které obsahují konsonant, neexistují formy jako DatPl **emu-m* nebo LocPl **šodó-ch*

Ty kmeny, jejichž finální vokál nemůže být interpretován jako koncovka NomSg a které zároveň nepatří k paradigmatu *dělání*, musejí být v lexikonu specifikovány jako nesklonné, tj. neschopné sloučit se s jakoukoli koncovkou.

Být nesklonný je lexikální vlastnost.

9. Závěr

- Tři nezávislé důkazy pro to, že iniciální vokály pádových koncovek lexikálně plavou nebo se větví do sousedního jádra:
 1. alternace $e \sim \emptyset$
 2. paradigma *dělání*
 3. jména typu *rodeo*
- Paradigma *dělání* není ničím výjimečné: jeho morfologická struktura je analogická ostatním jmenným paradigmátům a je derivováno pomocí stejných fonologických pravidel jako ona.

Bibliografie

- Lowenstamm, Jean. 1996. CV as the only syllable type. In *Current trends in Phonology. Models and Methods*. Durand, J. & B. Laks (ed.), 419–441. Salford, Manchester: ESRI.
- Müller, Gereon. 2004. On Decomposing Inflection Class Features: Syncretism in Russian Noun Inflection. In *Explorations in Nominal Inflection*. Gereon Müller, Lutz Gunkel & Gisela Zifonun (ed.), 189–4227. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Scheer, Tobias. 2004. *A Lateral Theory of Phonology*. Vol.1: What is CVCV, and why should it be? Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ziková, Markéta. 2006. *Cyclicity in phonology: Case markers in the Czech nominal declension*. Příspěvek na konferenci Formal Description of Slavic Languages 6.5, Nova Gorica, 1.–3.12. 2006.
- Ziková, Markéta & Pavel Caha. 2007. The Czech Declension and Syncretism Principle. In *Linguistics Investigations into Formal Description of Slavic Languages*. Kosta, P. & L. Schürcks (ed.), 471–486. Frankfurt am Main, Berlin, Bern: Peter Lang.
- Ziková, Markéta & Tobias Scheer. 2007. *Why Czech case markers sometimes get lost*. Příspěvek na konferenci 15th Manchester Phonology Meeting, Manchester, 24.–27.5. 2007.